

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

ŽIVOT SVATÉ KATEŘINY
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Václava Wohlmuthová

Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Novotný

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 29. března 2017

.....
vlastnoruční podpis

Děkuji vedoucímu práce panu Mgr. Jiřímu Novotnému za cenné rady a připomínky a za velmi vstřícný přístup.

OBSAH

Úvod	2
1 ŽÁNROVÁ PODSTATA	4
2 PŘÍBĚH ŽIVOTA SVATÉ KATEŘINY	6
3 RUKOPISNÉ UCHOVÁNÍ	9
4 HISTORIE ODBORNÉHO ZKOUMÁNÍ.....	10
4.1 DOBA VZNIKU.....	10
4.2 AUTORSTVÍ.....	10
4.3 PRAMENY A AUTORŮV PŘÍSTUP K NIM	11
5 SYMBOLIKA BAREV	14
5.1 BARVY VE VÝJEVU BIČOVÁNÍ.....	16
5.2 VLASTNÍ INTERPRETAČNÍ TEZE	17
5.3 DALŠÍ BARVY	18
5.4 KVĚTINY	20
6 MOTIVY KONVERZE	22
6.1 KATEŘINA	22
6.2 UČENCI	25
6.3 CÍSAŘOVNA A PORFYRIUS.....	28
6.4 DVĚ STĚ RYTÍŘŮ A LIDÉ OKOLO CÍSAŘE	29
6.5 SROVNÁNÍ MOTIVŮ KONVERZE S VYBRANÝMI LEGENDAMI	29
6.5.1 Fuit.....	29
6.5.2 Život svatého Vojtěcha	30
6.5.3 Legenda o svatém Prokopu	30
7 HYPERBOLIZACE UTRPENÍ	31
7.1 KATEŘINA	31
7.2 CÍSAŘOVNA.....	33
7.3 PORFYRIUS A RYTÍŘI.....	34
8 PODOBY ZÁZRAKŮ.....	35
8.1 KATEŘINA	35
8.2 UČENCI	37
ZÁVĚR.....	38
RESUMÉ.....	40
SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ	41

Úvod

Předmětem této bakalářské práce je středověká legenda *Život svaté Kateřiny*. Jedná se o staročesky psanou veršovanou legendu, jejíž vznik se datuje přibližně do třetí čtvrtiny 14. století. Spadá do tzv. doby Karlovy, v níž došlo k rozkvětu politickému, hospodářskému i kulturnímu. K tomu přispělo povýšení pražského biskupství na arcibiskupství v roce 1344 a založení pražské univerzity v roce 1348.

V oblasti literatury byl patrný rozvoj tvorby latinské i české. Český psaná literatura v tomto období zažívá jeden ze svých vrcholů. Sám Karel IV. se o literární rozvoj zasloužil, a to nejen svou vlastní tvorbou, ale i podněcováním ke vzniku děl. Podnět dával například k sepsání kronik, slovníkářských děl i právnických spisů. Také se objevily spekulace o tom, že právě on byl zadavatelem legendy *Život svaté Kateřiny*. Tuto možnost nelze vyloučit, zároveň však báseň nedává žádnou oporu pro potvrzení těchto domněnek.¹

Legenda pojednává o svaté Kateřině Alexandrijské, jež měla být umučena v roce 305, nebo 307 v Alexandrii. Její kult se v západní církvi rozšířil v 11. století. V Čechách a na Moravě se o její propagaci zasloužil zejména Karel IV., jehož osobní sveticí se stala po vítězství v bitvě u San Felice v den svátku sv. Kateřiny roce 1332, ke kterému mu měla dopomoci. Svatá Kateřina se díky své moudrosti stala nejprve patronkou filozofické fakulty pařížské univerzity, poté univerzity a studentů vůbec. Císař jí věnoval kapli na Karlštejně a v roce 1356 nechal vystavět kostel sv. Kateřiny na Novém Městě.

Legenda prvně vyšla v edici Josefa Pečírky a Karla Jaromíra Erbena v roce 1860 pod názvem *Život svaté Kateřiny*. Čeští filologové reagovali na toto vydání hojnou kritikou. Nové kritické vydání s názvem *Die alttschechische Katharinenlegende der Stockholm-Brünner Handschrift*, jehož autorem byl Franz Spina, vyšlo v roce 1913. Jako další se legendou zabýval Jan Vilikovský, jehož edice *Legenda o svaté Kateřině* vyšla v roce 1941 a pak znovu po úpravách roku 1946. V roce 1959 vyšla edice Václava Vážného *Dvě legendy z doby Karlovy*, která se zabývá i *Legendou o svatém Prokopu*. Zatím poslední vydanou edicí je *Život svaté Kateřiny*, jež byla vydána v roce 1999 a jejímž autorem je Eduard Petrů.

¹ *Legenda o svaté Kateřině*. 2. vyd. Přeložil Jiří PELÁN. Praha: Odeon, 1988. Světová četba (Odeon). Předmluva Jana LEHÁRA, str. 12.

Dílo bylo několikrát přeloženo do nové češtiny. Jako první se novočeského překladu ujal roku 1928 František Šimek v díle *Nová legenda zlatá*. Překlad do nové češtiny vydal také Josef Hrabák v roce 1941 pod názvem *Legenda o svaté Kateřině*. Pod stejnojmenným názvem ji v roce 1958 vydal Karel Bednář a v roce 1983 Jiří Pelán.

Legenda *Život svaté Kateřiny* mě zaujala především svojí odlišností od jiných legend té doby. Je zajímavá svým pojetím barevné symboliky, četnou hyperbolizací, kterou je celé dílo protkáno, a na středověk neobvyklou prací s podvědomím postavy.

Cílem práce je přiblížení historického zkoumání díla, zaměření na symboliku barev, včetně vlastní interpretační teze scény bičování. Podrobněji jsou sledovány také motivy konverze, které jsou následně srovnávány s vybranými legendami. Práce se dále zabývá motivem hyperbolizace utrpení a podobami zázraků.

1 ŽÁNROVÁ PODSTATA

Tematika sv. Kateřiny se ve staročeštině zachovala ve dvou zpracováních: *Život svaté Kateřiny* a *Umučení svaté Kateřiny*.

Název *Život svaté Kateřiny* byl poprvé užit v edici Josefa Pečírky a Karla Jaromíra Erbena. Dříve se pro dílo užívalo označení *Legenda o svaté Kateřině*, *Velká legenda o sv. Kateřině* nebo *Stockholmská legenda o sv. Kateřině*. Umučení svaté Kateřiny bylo označováno jako *Brněnská legenda o sv. Kateřině*. Tato označení však nebyla příliš výstižná, protože se jimi nerozlišovala tematika obou děl, a navíc mohla být zavádějící. Žádná z těchto legend totiž nevznikla a ani není uložena ve Stockholmu² či v Brně. Proto bylo u obou legend přistoupeno k pojmenování podle jejich explicitu (*Explicit Vita sancte Katherine* a *Explicit Passio Katerine virginis*).

Legenda³ je v podstatě prozaickým nebo veršovaným životopisem osoby, jež je považována za svatou či blahoslavenou (buď jí byla oficiálně prohlášena, nebo ji autor za takovou považoval).

Legenda je obvykle členěna na tři části: 1. okolnosti narození, 2. život (*vita*) a umučení (*passio*), 3. posmrtné události. Okolnostmi narození se rozumí prostředí, ve kterém osoba vyrůstala, její rodiče a znamení, která byla předzvěstí svatosti. Život pak zachycuje události od narození až do smrti, a to především výjimečné činy a často i zázraky. Zvláště u osob, které byly usmrceny či umučeny, je podstatnou částí života *passio*. Tato část je totiž zlomovou v cestě duše do nebeské říše. Mezi posmrtné skutky patří zejména přenesení ostatků (*translace*) a zázraky (*miracula*). Legenda nemusí obsahovat všechny výše jmenované části, nejdůležitější je ta druhá.

Hagiografie se v naší literatuře vyvíjela ve třech fázích. V první fázi nebyli světcí příliš individualizováni, jejich charakteristika se vyznačovala dobrými skutky. Ve druhé fázi se k charakteristice kromě skutků připojují určité vnější atributy. Ve třetí fázi už dochází k individualizaci postav světců a světic, což legendy odlišuje od tradičního modelového

² Viz kapitola 3.

³ MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, str. 337: (z lat. *legenda*, odvozeného z tvaru *ad legendum* = *co se má, musí číst, co je určeno ke čtení, čtení; často užívám též téměř synonymní pojem hagiografie, z řec. hagios = svatý, resp. graphein = psát*).

zobrazení. Autor tedy kromě skutků a atributů zachytil i duchovní rozměr postavy. Představitelem této poslední fáze je právě *Život svaté Kateřiny*.⁴

⁴ *Život svaté Kateřiny*. Praha: Lidové noviny, 1999, str. 118-120.

2 PŘÍBĚH ŽIVOTA SVATÉ KATEŘINY

V Řecku vládl pohanský a zlý císař Maxencius. Na ostrově Kypr kraloval moudrý a spravedlivý Kostus, kterého ale císař vyhnal do Alexandrie, protože uvěřil pomluvám o Kostově spojení s císařovými nepřáteli.

Po Kostově smrti se vlády ujala jeho jediná dcera, osmnáctiletá Kateřina. Byla velmi krásná, urozená, moudrá a vzdělaná. Rozhodla se, že se nikdy nevdá, neboť byla přesvědčena, že se jí žádný muž nevyrovná.

Maxencius vyslal posly, aby našli vhodnou ženu pro jeho syna, nového císaře. Poslové s Kateřininou matkou tajně smluvili sňatek. Když se o tom Kateřina dozvěděla, nechtěla i přes matčino naléhání změnit své rozhodnutí. Matka proto zavedla svoji dceru ke křesťanskému poustevníkovi, ke kterému si sama často chodila pro radu a o kterém byla přesvědčena, že může Kateřinu přemluvit ke svatbě s císařovým synem.

Poustevník mladé královně vyprávěl o králi, kterému se ani ona nevyrovná. Kateřina neměla tušení, že poustevník mluví o Kristovi. Velmi zatoužila jej spatřit. Dal jí tedy *deščku*⁵ s obrazem Panny Marie a Ježíše Krista a poradil jí, aby večer ve svém pokoji poklekla a prosila Marii, aby ji nechala pohlédnout na svého syna.

Kateřina poslechla poustevníkovu radu a poklekla před obrazem. Když pláčem vyčerpána usnula, zdál se jí sen. Ocitla se na louce, kde spatřila na trůně Marii se synem v náruči. Ten na ni nechtěl pohlédnout, dokud bude setrávat v bludné víře. Poslal ji za poustevníkem, který jí hned druhý den vylíčil vše o křesťanské víře a pokřtil ji.

Večer ve svém pokoji opět poklekla před obrazem. Když usnula, zdál se jí sen o nádherné a bohatě zdobené síni. Spatřila dva trůny, na nichž seděl Kristus a Panna Marie. Kateřina se Kristovi zaslíbila a přijala od něj prsten, který po procitnutí ze snu měla ve své dlani. Od té doby žila jako křesťanka a vedla k víře i své poddané.

Po královnině smrti přijel do Alexandrie s ženou i synem Maxencius, aby potrestal ty, kteří neuctívali jeho bohy (Rufana a Apolla), ale uctívali jako jediného boha Krista.

⁵ Vokabulář webový: Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny. *Vokabulář webový* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2016: *deščka - destička; tabulka na psaní*.

Kateřina promlouvala přímo s císařem. Jeden druhého se snažili přesvědčit o své pravdě, o své víře. Nakonec dal císař Kateřinu vsadit do žaláře.

Maxencius povolal padesát mistrů, aby Kateřinu v disputaci přehádali. Před touto disputací Kateřina prosila Boha, aby proti mistrům zvítězila. Nato se jí zjevil archanděl Michael a ujistil ji, že prosba byla vyslyšena.

Kateřina svými čtvero řečmi učence přehádala, dokonce je na svoji víru přivedla. To císaře rozčílilo, dal tedy mistry upálit na hranici. Zázrakem je oheň nesežehl, leželi, jako kdyby spali. Kateřinu dal císař bičovat. Její nahé tělo bylo šleháno bičí s uzly a háčky, které jí rvaly maso z těla. Při tomto krutém mučení se na jejím objevilo šest barev, jež symbolizovaly věrnou lásku ke Kristu.

Poté byla opět vězněna, před dveřmi cely strážilo dvanáct rytířů, kteří nikoho nesměli pustit dovnitř. Maxenciova žena se chtěla dozvědět, proč je Kateřina ochotna podstupovat taková muka. Rytíř Porfyrius podplatil strážce, aby královna mohla dívku ve vězení navštívit. Královna i Porfyrius byli ohromeni tím, co v cele viděli. Ve svitu jasné záře tam andělé mastmi hojili Kateřininy rány. Dívka měla pro královnu zprávu. Za tři dny prý podstoupí velká muka, ale pak vstoupí ve věčnou radost. Porfyrius druhý den po tomto zážitku přivedl na víru dvě stě rytířů.

Když císař uviděl, že je Kateřina zdráva, vinil strážce z neposlušnosti. Kateřina mu však přiznala, že za vše vděčí Bohu. Přikázal vymyslet pro ni ukrutná muka. Připravili čtyři kola, jež byla pobita ostrými hřebky a spřažena provazy přes kladku tak, aby se dvě kola točila dolů a dvě nahoru. Kateřina prosila Boha, aby ji těchto muk ušetřil. Z nebe se snesl anděl, který bleskem kola rozbil, čímž také usmrtil čtyři tisíce přihlížejících pohanů.

Královna se postavila svému muži, její opovážlivost potrestal násilnou smrtí. Porfyrius královnu v noci pohřbil. Když se o tomto činu dozvěděl císař, rytíř se přiznal. Maxencius se ptal svých rádců, jak má Porfyria přivést zpět ke své víře. Radili mu, aby i on přijal křesťanství. Nechal zabít je i Porfyria.

Císař dal Kateřině poslední možnost volby. Buď se stane jeho ženou a vzdá se křesťanství, nebo jí bude sřata hlava. Kateřina beze strachu přijala svůj osud.

Před popravou kat svolil, aby se mohla naposledy pomodlit. Prosila za ty, kteří si jí zvolí k ochraně, aby byli vyslyšeni. Bůh k ní promluvil a přijal ji k sobě.

Po setnutí jí z šíje vytékalo místo krve mléko jako znamení její čistoty. Andělé pak její tělo přenesli na horu Sinaj, kde z jejího hrobu neustále vytéká léčivý olej.

3 RUKOPISNÉ UCHOVÁNÍ

Legenda *Život svaté Kateřiny* je zachována v jediném rukopise, jenž pochází z počátku 15. století a je součástí kodexu⁶ o 129 listech. První dochovaná zmínka o tomto kodexu pochází z let 1602–1608. Písař Václav Březan prováděl katalogizaci knihovny Petra Voka z Rožmberka, v níž se kodex nacházel. Knihovna tohoto posledního Rožmberka, která čítala na 11 000 svazků, byla v té době největší v Evropě. V roce 1647 byla knihovna převezena do Prahy jako součást sbírek Rudolfa II. Odtud ji celou o rok později odvezla švédská vojska jako kořist z třicetileté války. Knihovna, včetně kodexu se *Životem svaté Kateřiny*, se tak ocitla ve Stockholmu.⁷ Zde rukopis přečkal dokonce požár knihovny v roce 1697.⁸

Rukopisu si při své cestě do Švédky v roce 1792 nepovšiml Josef Dobrovský. Objeven byl až v roce 1850 Josefem Pečirkou. Od té doby čeští vědci věnovali této vzácné památce mnoho pozornosti. V letech 1853 a 1857 byl rukopis zapůjčen do Čech. Trvale navrácen do vlasti byl roku 1878, a to spolu s dalšími památkami z původní rožmberské knihovny.⁹ V současné době je uložen v Moravském zemském archivu v Brně.¹⁰

⁶ THOMAS, Alfred. *Čechy královny Anny: česká literatura a společnost v letech 1310-1420*. Brno: Host, 2005, str. 141: *Tento kodex obsahuje čtyři další tituly v češtině, všechny náboženské povahy: výklad na Otčenáš, prozaické zpracování umučení Kristova, traktát o boji proti hříchům a velkopáteční kázání.*

⁷ Proto byla legenda označována jako Stockholmská legenda o svaté Kateřině.

⁸ THOMAS, 2005, str. 140.

⁹ V 90. letech minulého století usiloval tehdejší český prezident Václav Havel o navrácení největší knihy na světě – *Codex gigas*. Jeho úsilí však skončilo neúspěchem. Mají národy nárok na památky, které se staly válečnou kořistí? Dle mého názoru na tuto otázku snad ani neexistuje správná a jednoznačná odpověď. Vždyť jen určení doby, která by byla horní hranicí pro navrácení, by rozpoutalo velké množství sporů a chaos v oblasti kultury všech dotčených zemí.

¹⁰ VÁŽNÝ, Václav a HRABÁK, Josef, ed. *Dvě legendy z doby Karlovy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959, str. 221.

4 HISTORIE ODBORNÉHO ZKOUMÁNÍ

4.1 DOBA VZNIKU

Dle jazykové povahy díla došli odborníci k závěru, že báseň vznikla přibližně v letech 1350–1375. Jediný dochovaný rukopis pocházející z doby okolo roku 1400 je zřejmě opisem původního nedochovaného zpracování.

Franz Spina ve svém kritickém vydání zvolil i jiné kritérium pro učení doby vzniku. V básni nacházel vztah ke stavbám a malbám na Karlštejně a vyjádřil domněnku, že předlohou nádherné komnaty, v níž se Kateřina zasnoubila s Kristem, byla kaple na Karlštejně. Pokud by tomu tak skutečně bylo, legenda by nemohla vzniknout před dostavěním Karlštejna v roce 1355. Tato Spinova domněnka však byla vyvrácena Vilikovským.¹¹

4.2 AUTORSTVÍ

Téměř všechna staročeská básnická díla jsou anonymní, což bylo ve středověké tvorbě běžné. Je možné jen s přibližnou pravděpodobností určit, k jaké společenské vrstvě autor patřil, v jakých poměrech zřejmě žil a jak se tyto poměry odrážejí v jeho tvorbě.

Autorem legendy byl pravděpodobně tzv. klerik, který se pohyboval v rytířském a dvorském prostředí, mohl být dokonce členem císařova dvora. Klerik je označení středověkého vzdělance, který prošel latinskou školou, jež ho měla připravit na církevní dráhu, ale ne vždy se proto jedná o duchovního.¹²

Stopy moravského nářečí dokazují, že autor legendy pocházel z Moravy. Nářeční prvky jsou doloženy některými rýmy, proto je s největší pravděpodobností nelze připsat pozdějšímu opisovači. Dle těchto prvků však není možné určovat i místo vzniku, protože autor legendy mohl působit v kterémkoli místě, kde se literárně tvořilo.¹³

S konkrétní představou o autorovi přichází britský bohemista Alfred Thomas, který tvrdí, že autorem legendy by mohl být dominikánský teolog a profesor pražské univerzity

¹¹ Viz kapitola 4.3.

¹² *Legenda o svaté Kateřině*, 1988, předmluva Jana LEHÁRA, str. 9.

¹³ ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986, str. 144.

Jan Moravec. Byl členem císařova dvora, šířil víru v domácím jazyce a svá díla psal v češtině. Thomas také poukazuje na důležitou roli členů dominikánského řádu v Čechách a na Moravě.¹⁴

Mezi středověkými díly se hledala další možná autorova tvorba. Uvažovalo se například o zlomku básně o smrti Jana Lucemburského u Kresčaku a především o jiných legendách druhé poloviny 14. století (legenda o sv. Dorotě, o 10 000 rytířích, o sv. Jiří, o sv. Margaretě a o Umučení sv. Kateřiny). Tato díla však nemají se *Životem svaté Kateřiny* žádnou výraznou formální spojitost.¹⁵

4.3 PRAMENY A AUTORŮV PŘÍSTUP K NIM

Stejně jako určení autorství středověkých děl, tak i určení pramenů, ze kterých autor čerpal, je velmi obtížné.

Franz Spina zjistil, že autor *Života svaté Kateřiny* čerpal zřejmě jen ze dvou pramenů.¹⁶ Jedná se o latinské legendy *Fuit in insula Cypri rex quidam, nomine Costus* (Byl na ostrově Kypru jeden král, jménem Kostus) a *Tradunt annales historie* (Historické letopisy sdělují). Každá z těchto legend pochází z jiné doby, od jiného autora a zpracovává jinou část kateřinského příběhu. První z legend líčí pouze Kateřininu konverzi a její sňatek s Kristem. Druhá klade důraz především na Kateřininu disputaci s padesáti pohanskými mistry a na její umučení.

Autorův přístup k těmto dvěma literárním pramenům byl pozoruhodný. Nevyužíval je k částečným překladům ani k přetváření, v podstatě se z nich jen poučil o látce, kterou pak osobitě zpracoval, čímž se mu podařilo zastřít odlišnost obou legend. Své básnické schopnosti prokázal i užitím motivů vnitřního života hlavní postavy a postojů postav vedlejších, což se v latinských předlohách nenacházelo a ani to nebylo obvyklé v literatuře té doby. Látku, kterou z legend čerpal, upravil i z hlediska obsáhlosti. Například rozšířil první Kateřininu rozmluvu s poustevníkem, na začátek přidal charakteristiku Maxencia

¹⁴ THOMAS, 2005, str. 136 a 138.

¹⁵ *Legenda o svaté Kateřině*, 1988, předmluva Jana LEHÁRA, str. 19.

¹⁶ Je třeba mít na paměti, že nikdy nemůžeme s určitostí říci, kolik měl autor k dispozici pramenů. Mohl se opírat i o prameny, které se do dnešní doby již nedochovaly.

i Kosta. Oproti tomu zkrátil teologické argumenty pohanských mistrů, zestručnil přechod mezi druhým snem a příjezdem Maxencia do Alexandrie a zestručnil závěr legendy.¹⁷

Zvláštní pozornost na sebe poutají dvě místa legendy, která se v pramenech vůbec neobjevují, jsou tedy zřejmě autorovou tvorbou. Jedná se o popis nádherné, drahokamy zdobené síně, ve které se Kateřina zasnoubila s Kristem, a scéna bičování, kdy se na Kateřinině těle objeví šest barev, které symbolizují její lásku ke Kristu.

Ve středověké literatuře nejčastěji pocházela vložená místa v textu z jiných pramenů, proto byla i v tomto případě snaha najít předlohu pro obě tato nepůvodní místa.

První uvažovanou předlohou pro popis síně byla německá skladba *Mladší Titulel*, ve které se nachází podobné vyobrazení síně v chrámu sv. Grálu. Podrobnějším rozbořem bylo zjištěno, že skladba vykazuje až příliš rozdílů v motivech výzdoby síně. Následoval předpoklad, že inspirací mohla být nějaká konkrétní stavba z doby Karla IV. S touto myšlenkou přišel český politik a publicista německé národnosti Franz Spina, který spatřoval podobnost síně s kaplemi sv. Kateřiny a sv. Kříže na Karlštejně a se svatováclavskou kaplí v katedrále sv. Víta. Pádným argumentem proti tomu tvrzení byl obvyklý postup středověké literární tvorby. Nebylo totiž obvyklé zachycovat v literárním díle životní skutečnost bez jiné písemné předlohy. Jan Vilikovský zvažoval možnou inspiraci ve zpodobnění Nebeského Jeruzaléma v *Apokalypse sv. Jana*. Avšak i v tomto případě byly vzneseny pochybnosti, jelikož se jedná o srovnání vyobrazení města a vyobrazení síně, která se neshodují ani v dílčích detailech.¹⁸

Také pro popis Kateřinina bičování byl hledán literární pramen. Ale podle Vilikovského takový pramen ani neexistoval, protože básník čerpal z běžné, obecně rozšířené společenské konvence chápání symboliky barev, které bylo od obecnosti očekáváno. Eduard Petrů vidí spojitost scény bičování s popisem nádherné síně. Tvrdí, že autor zde uplatnil symetrickou kompozici a že výzdoba síně tvoří na základě své

¹⁷ VILIKOVSKÝ, Jan. *Písemnictví českého středověku*. Praha: Universum, 1948.

¹⁸ LEHÁR, Jan. *Nejstarší česká epika: Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy*. Praha: Vyšehrad, 1983, str. 167-168: Lehár považuje Spinovu teorii za pravděpodobnou, k Vilikovského názoru se vyjadřuje odmítavěji. Dle jeho názoru však nelze zcela přijmout ani jednu z teorií.

barevnosti paralelu ke scéně bičování.¹⁹ Podle Jana Pulkrábka však předloha přece jen existovala. Dle jeho názoru se autor inspiroval v páté kapitole Písně písni, ve které je opěvována krása milého.

¹⁹ Více viz kapitola 5.

5 SYMBOLIKA BAREV

*Jeden symbol může mít mnoho významů podobných, vzájemně se prolínajících a doplňujících, ale též významy protikladné, smysl kladný i záporný. Může odkrývat i skrývat, prvek tajemství je od něho neodlučitelný. Lze ho správně pochopit často jen v kontextu určitého náboženství, kultury, prostředí, okolností.*²⁰

Symbolika barev byla typickým motivem pro středověkou dvorskou milostnou lyriku i epiku, ale objevovala se také v duchovní poezii.²¹ V *Životě svaté Kateřiny* autor od svých posluchačů či čtenářů předpokládá znalost této symboliky. O tom svědčí pouhé naznačování významu jednotlivých barev a také u některých barev jejich nepřímé pojmenování.²²

Scéna bičování, která je výrazným příkladem užití barevné symboliky, byla vykládána především jako vyjádření Kateřininy vlastnosti ve vztahu ke Kristu. Byla jí tak přisouzena funkce a významy barev charakteristické pro dvorskou literaturu.

Jednoznačné vysvětlení symboliky barev ve scéně bičování uvádí například Vilikovský, který se k výkladu symboliky barev dle soudobé milostné lyriky přiklání. Oporou tvrzení je mu například píseň *Barvy všecky*, ve které každá barva srozumitelně vyjadřuje nějakou vlastnost, hodnotu.²³

Teorii spojitosti s milostnou lyrikou a epikou podporuje fakt, že scénu bičování uzavírá odkaz na příběh o Tristanovi a Izoldě,²⁴ což byla ve středověku velmi rozšířená milostná skladba. Uvedené barvy jsou tedy chápány jako symboly pro Kateřininy duševní vlastnosti vyjadřující lásku Kateřiny ke Kristu.²⁵

Za povšimnutí jistě stojí číselná symbolika. Číslo 6 nese znaky božství, je však také symbolem manželství, spojení mužského a ženského principu (násobek čísel 3 a 2).

²⁰ RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. 2., upr. vyd. České Budějovice: Karmášek, 2006, heslo: Symbol.

²¹ PETRŮ, Eduard. *Zašifrovaná skutečnost: deset otázek a odpovědí na obranu literární medievalistiky*. Ostrava: Profil, 1972, str. 47.

²² VILIKOVSKÝ, 1948, str. 188.

²³ Tamtéž, str. 188.

²⁴ Autor od svého publika zřejmě očekával znalost tohoto příběhu.

²⁵ PETRŮ, 1972, str. 47.

Rovněž může vyjadřovat hříchy proti Duchu svatému. V podobě čísla 666 představuje apokalyptické číslo bestie,²⁶ což by mohlo být vyjádřením pro ďábelské síly, které páchají zlo na mladé křesťance. Například v legendě o sv. Dorotě je to právě ďábel, kdo podněcoval Fabriciovu tělesnou touhu k Dorotě. Zmíněné významy jsou přijatelné pro vysvětlení, proč mohl autor zvolit právě šest barev.²⁷

Eduard Petruš vyslovil na základě kompoziční symetrie opakovaného motivu *deščky*²⁸ předpoklad, že scéna bičování má v legendě taktéž svoji paralelu. Dle jeho názoru se jedná o vylíčení nádherné síně, která (rovněž jako vylíčení bičování) nemá oporu v nám známých latinských pramenech. Výzdoba síně by pak plnila svoji funkci na základě barevnosti jmenovaných drahých kamenů. Takto uvažovaný výklad však naráží na problém barevné variantnosti jednotlivých drahokamů a polodrahokamů,²⁹ které tvoří podle legendy výzdobu oné síně.³⁰

Vzhledem k faktu, že středověká literatura měla sklon k alegorickému zobrazování, jehož významy měl středověký recipient hledat, Eduard Petruš připomíná, že je třeba brát v úvahu také názor Jitky Otáhalové, která vidí interpretaci vyobrazení výzdoby síně ve znalosti skrytých významů drahých kamenů. I tento přístup se však potýká s problémy výkladu. Například tyrkys, který má symbolizovat příslib bohatství, není v případě bohaté a vznešené Kateřiny přijatelným vysvětlením. Obdobných nejasností se v tomto způsobu výkladu nachází více.³¹

²⁶ BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Vyd. 2. Přeložil Petr PATOČKA. Praha: Portál, 2007, str. 291.

²⁷ RULÍŠEK, 2006, heslo: Číslo 6.

²⁸ Více viz kapitola 6.1.

²⁹ BOUŠKA, Vladimír a KOUŘIMSKÝ, Jiří. *Atlas drahých kamenů*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogická knihovna, 1985, str. 118: *Topaz – barva většinou medově až vínově žlutá, krystaly bývají i čiré, světle modré, narůžovělé apod.* Možné barevné varianty topazu jsme uvedli, abychom na konkrétním příkladu ukázali, jak problematický je výklad výzdoby síně na základě barevné symboliky.

³⁰ *Život svaté Kateřiny*, 1999, str. 126-127.

³¹ PETRUŠ, 1996, str. 82.

5.1 BARVY VE VÝJEVU BIČOVÁNÍ

v. 2301-2314

*Toť tu dle svého prietele
z šesti barev čistá mesla
u věrnéj milosti nesla,
jakož věrná milá svého
nositi jmá dle milého.
První barvu nesla v spěchu,
ež tě líčci, ješto ktviechu*

*u biele i v červenosti
tě sě obě v téj žalosti
změnivše, však krve nezbyvše,
ale krásu svú pokryvše,
zelenásta pravým studem,
ež před tiem pohanským bludem
stáše obnažena jsúci. (...)*

v. 2325-2334

*Druhú barvu bez všiej pesti
nesla dle jiných nadějí.
Ba, kteréj jest kdy mílejí
byl který chot než té drahé,
ež jejie bělúcie nahé*

*tělo před pohanstvem stkvieše,
na němžto červená ktvieše
barva ot jejie krve svaté,
kterú ty panošě klaté
zkropichu tu bělost stkvúci? (...)*

v. 2343-2350

*Pátú barvu žalostivě
nesla dle ustavičnosti
svému choti vše k libosti
jako jistá věrná sluha.*

*Nejedna batožná duha,
bolest jí k srdečku vzdřehší
pok koží krví naběhší,
modráše sě, stezku stáhší (...)*

v. 2361-2366

*V šestú barvu bieše dospěla,
by sě oděla v též časy,
v něž jejie žádúcie vlasý*

*tu také trpiechu za to,
jěž sě dráže než vše zlato
stkviechu, což ho jest na světě. (...)*

v. 2375-2380

*Tak sě ty barvy leskniechu
všeckeru druha přemo družu,
zde u mase, onde v duze,*

*biele, černě i zeleně,
modřě, žlutě i červeně,
každá v svéj vlastnéj postatě.³²*

³² Život svatě Kateřiny, 1999, str. 78-81.

Přestože se odborníci shodují na vlivu dvorské milostné lyriky, jejich výklady barev se od sebe liší. Vilikovský interpretuje významy barev následovně: zelená symbolizuje počínající lásku, bílá nese znamení naděje, červená znamená žár lásky, modrá vyjadřuje věrnost a vytrvalost, černá v tomto případě symbolizuje bolest a žlutá je znamením docílení tužeb a ukojení lásky. Shodný výklad barev podle obecně rozšířené společenské konvence nachází v lyrické písni *Barvy všecky*.³³

Petrů uvažuje odlišnou symboliku barev. Podle jeho mínění symbolizuje zelená barva Kateřininy schopnost proměny z pohanky na křesťanku, bílá symbolizuje její čistotu, červená vyjadřuje její lásku ke Kristu, modrá naději a ustavičnost ve víře, černá vyvolává představu Kateřininy nadcházející mučednické smrti a žlutá (zlatá) je příslibem nebeského oslavení.³⁴

5.2 VLASTNÍ INTERPRETAČNÍ TEZE

Dle mého názoru by barvy v daném pořadí mohly symbolizovat Kateřinin život, vývoj.

U zelené barvy by neměl být opomíjen zmíněný význam studu. Zelená barva má mimo jiné význam nedozrálости, slabosti či chudoby ducha.³⁵ Kateřina vyrůstala jako pohanka, o křesťanské víře nevěděla nic. Proto se domnívám, že tato barva mohla symbolizovat Kateřinin život coby pohanky, za něž se nyní stydí. Zároveň může být symbolem její schopnosti proměny z pohanky na křesťanku, jak uvádí Petrů.

Bílá barva pak ve významu čistoty a nevinnosti³⁶ mohla být symbolem Kateřinina křtu. Dívka se křtem očistila a stala se křesťankou, pro niž je bílá barva rovněž symbolizující.

Dívčino zasnoubení s Kristem by pak bylo zastoupeno významem červené barvy v jejím kladném významu – láska, vřoucnost. V úvahu lze však brát i její záporný význam, a to konkrétně mučednictví a utrpení.³⁷ Možnou variantou výkladu je i spojení obou

³³ VILIKOVSKÝ, 1948, str. 188.

³⁴ *Život svaté Kateřiny*, 1999, str. 127.

³⁵ RULÍŠEK, 2006, heslo: Barvy (Zelená).

³⁶ Tamtéž, heslo: Barvy (Bílá).

³⁷ Tamtéž, heslo: Barvy (Červená).

významových příznaků. Červená by pak tedy symbolizovala lásku, pro kterou je ale nutné podstoupit určitá úskalí.

Černá jakožto symbol sil protivících se Bohu³⁸ vyjadřuje strašlivá muka bičování, která Kateřina podstupuje pro Krista a pro křesťanskou víru.

Význam modré barvy spočívá ve věčnosti, víře, věrnosti a stálosti.³⁹ Domnívám se, že tyto významy mají souvislost s přetrpěním mučení, jež je symbolizováno předcházející černou barvou.

Žlutá (zlatá) ve významu Boží slávy je pak symbolem jakési odměny za překonání utrpení a za stálost ve víře.⁴⁰ Protože byla barva užitá ve spojitosti se zlatými vlasy, může v nás evokovat symbol svatozáře, které dívka později dosáhne.

5.3 DALŠÍ BARVY

Scéna bičování však není jediným místem legendy, kde autor užil barev a jejich symboliky. V legendě se opakovaně vyskytuje kombinace bílé a zlaté barvy.

v. 729-735

(...) šijka biela svietí Isknúci,

jako lilium bělúci

Iskne kdy z najsvětější lásky.

A jeho žádúcie vlásky

svietie, všie poskvrny nahé,

jako ryzé zlato drahé

Iskne nad jiné zlato draží.⁴¹

Jedná se o verše z prvního Kateřinina vidění, kdy takto spatřila Krista v náruči Panny Marie. Přirovnání k běloskvoucí lilii může symbolizovat Krista samého a jeho neposkvrněnost.⁴² Lilie má velmi výraznou, dokonce až omamnou vůni, jejíž význam nelze opomenout. *Ve středověké symbolice se Kristus stává květem, který vydechuje do světa božskou vůni.⁴³ Ta je vůní jeho poznání.⁴⁴* Zlatá barva vyjadřuje již zmiňovanou Boží slávu.

³⁸ RULÍŠEK, 2006, heslo: Barvy (Černá).

³⁹ Tamtéž, heslo: Barvy (Modrá).

⁴⁰ Tamtéž, heslo: Barvy (Zlatá a Žlutá).

⁴¹ *Život svaté Kateřiny*, 1999, str. 29-30.

⁴² Tamtéž, heslo: Lilie.

⁴³ LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*. V Praze: Knižní klub, 2005, str. 568.

⁴⁴ Tamtéž, str. 568.

Podruhé se kombinace těchto dvou barev nachází až v samém závěru díla, kdy Kateřina podstupuje mučednickou smrt.

v. 3436-3437

*(...) svých stvúcích vlasův dosáhši,
svú bělúcí šíji ztáhši (...)*⁴⁵

Petrů uvádí symetrickou spojitost těchto dvou míst. Uvažuje o určité barevné symetrii celé textu v případě, že k těmto dvěma místům připojíme scénu bičování a výzdobu nádherné síně, v nichž se dle jeho výkladu kombinace bílé a zlaté barvy nachází.⁴⁶ Petrů však ve své teorii o barevné symetrii neuvádí ještě jedno místo legendy, kde se dvojice barev vyskytuje.

v. 1096-1097

*(...) v svéj bělúciej drahěj ruce
prsten nebeského zlata (...)*⁴⁷

Význam kombinace bílé a zlaté barvy tak nemusí nutně spočívat v jakési barevné symetrii.

Další zajímavou kombinací barev je kontrast červené a bílé. Poprvé se barvy společně objevují ve výčtu drahých kamenů zdobících nádhernou síň, součástí jejíž výzdoby je „*palejs v sloni*“.⁴⁸ Pro uvažovanou červenou barvu výrazu *palejs* vycházíme ze závěrů Eduarda Petrů, který přiřadil jednotlivé kameny k barvám, a to na základě jejich primárních barevných variant.⁴⁹

⁴⁵ *Život svatě Kateřiny*, 1999, str. 114.

⁴⁶ Tamtéž, str. 127-128.

⁴⁷ Tamtéž, str. 41.

⁴⁸ Tamtéž, str. 37.

⁴⁹ PETRŮ, 1996, str. 85.

Podruhé se červená s bílou vyskytují ve scéně bičování. Ještě před výčtem šestice barev jsou zmíněna Kateřinina líčka, jež „*ktviechu u biele i v červenosti*“.⁵⁰ Touto barevnou kombinací začíná popis opěvující milého v páté kapitole Písně písní. Verše „*Můj milý je běloskvoucí i červený*“⁵¹ přivedly Jana Pulkrábka k názoru, že právě tato skladba byla předlohou scény bičování.⁵²

Kompozice těchto dvou barev by mohla naznačovat nevinnost, čistotu (bílá) a věčnou slávu (červená).

5.4 KVĚTINY

Pro vyjádření jejich významu užívá také symboliku květin. Vyjma lilie autor uvádí symboliku růže. Poprvé toho významu autor užil pro označení Panny Marie v prvním Kateřině vidění.

v. 827-828

*K tomu opět světlá ruože,
dci milosrdného ložě, (...)*⁵³

Dvakrát pak jako růži pojmenoval Kateřinu:

v. 2806-2807

*Ti přivedú tu žádúcí
pannu, jakžto ruoži ktvúcí, (...)*⁵⁴

⁵⁰ Slovo a smysl: Časopis pro mezioborová bohemistická studia. *Můj milý je běloskvoucí i červený. K literárním předlohám Života svaté Kateřiny* [online]. Praha: Ústav české literatury a literární vědy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2006.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ *Život svaté Kateřiny*, 1999, str. 32.

⁵⁴ Tamtéž, str. 94.

v. 3174-3176

*(...) i vece k niej: „Nuže, krásná
panno, múdrá i věhlasná,
líčkem tkvúcie jako ruožě!”⁵⁵*

Růže symbolizuje Pannu Marii s Kristem v podobě růže s poupátkem nebo Marie představuje stvol růže a Kristus je jejím květem. Růže je také symbolem lásky, krásy, naděje a čistoty.⁵⁶

Pro růži jsou typické trny, které značí starosti či překážky. V případě Kateřiny tedy mohou zvěstovat utrpení, která musela podstoupit a překonat. Růže bez trnů znamená absenci hříchu, taková růže je symbolem Panny Marie.⁵⁷

⁵⁵ *Život svaté Kateřiny*, str. 106.

⁵⁶ RULÍŠEK, 2006, heslo: Růže.

⁵⁷ Tamtéž, heslo: Růže.

6 MOTIVY KONVERZE

Obrácení na křesťanskou víru je jedním z významných motivů hagiografické literatury, ale ne všechny legendy tento motiv líčí. Stejně je tomu tak i u kateřinských legend. Verze legendy o sv. Kateřině, která je zaznamenána v *Legendě auree* autora Jakuba de Voragine, motiv konverze neobsahuje. Příběh v ní začíná příchodem Maxencia do Alexandrie, aby trestal křesťany, kteří nechtějí přinést oběti jeho bohům. Oproti tomu autor *Života svaté Kateřiny* věnuje značnou část legendy právě Kateřinině konverzi. Jeho pozornosti neunikají ani motivy Kateřinina vnitřního života, její konkrétní postoje a činy, ke kterým ji tyto motivy vedly. Výraznými motivy dochází také ke konverzi dalších postav, a to především učenců, císařovny a rytíře Porfyria.

Konverze a její dílčí motivy mají různou podobu a různý původ. Lofland a Skonvd rozdělili motivy vedoucí ke konverzi do šesti forem. Intelektuální forma představuje konverzi, ke které člověk dospěje prostřednictvím svých intelektuálních činností, v podstatě se tedy jedná o sebekonverzi. Mystická konverze souvisí s prožitkem čehosi nadpřirozeného, například vidění. Experimentální forma spočívá v postupném osvojení si názorů náboženského společenství, jehož života se účastnil. Afektivní neboli citová forma je důsledkem existujících vztahů se členy náboženské skupiny, a to ještě před jejich vstupem do skupiny. Obnovitelská forma konverze probíhá působením náboženských osobností nebo hnutí.⁵⁸

Motivy konverze, které užil autor legendy, lze pro představu přiřadit k výše jmenovaným formám, přestože se jedná o novodobější náhled na rozdělení těchto motivů.

6.1 KATEŘINA

Kateřina byla velmi krásná, moudrá a urozená, ale také velmi pyšná. Nechtěla se provdat za muže, který by se jí v těchto vlastnostech alespoň nevyrovnal. Její pohanská matka ji vzala k poustevníkovi, aby dceru přesvědčil ke sňatku. Poustevník dívce vyprávěl

⁵⁸ Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. *Antikultovní hnutí: Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství* [online]. Brno: Ústav religionistiky FF MU, 1996.

o králi, kterému se nikdo, ani ona, nevyrovná. Po této řeči její pýchu vystřídala touha. Touha poznat krále, o kterém do té chvíle nic nevěděla od učenců ve škole, ani o něm nikdy nečetla v žádné z knih. Jako pohanka poustevníkově řeči příliš nerozuměla, bezmezně však věřila, že by jí neřekl nic, co by nebylo pravdou.

Poustevník jí tajně dal *deščku*, před kterou se měla večer modlit a prosit Pannu Marii, aby mohla Krista spatřit. *Deščka* s obrazem Panny Marie, jež nese v náručí Krista, je motivem z oblasti výtvarného umění. Jejím prostřednictvím se Kateřině otevírá cesta ke Kristu. Tento motiv se pak opakuje v závěru díla, kdy Kateřina vznáší prosbu k Bohu.

Když před ní večer poklekla k modlitbě, byla její touha tak silná, že se změnil dívčin postoj, který vůči neznámému králi chovala.

v. 694-697

Tu tak z srdečka čilého

čini sobě mnoho nůzě

řkúc: „Ne k choti, ale k služě

by mě přijal nebožičku!“⁵⁹

Autor zde vyjádřil počátek vývoje její vnitřního života. Byla ochotna stát se i jen královou služebnou, aby jej mohla spatřit.

Po úpěnlivých prosbách a pláči Kateřina usnula a měla ve snu vidění. Ocitla se na louce, kde spatřila Pannu Marii s Kristem v náručí. Kristus ale nechtěl na Kateřinu ani pohlédnout, ani k ní nepromlouval, hovořil jen ke své matce. Dívka jakožto pohanka nebyla hodna pohlédnout do jeho tváře. Marie se syna vyptávala, co má dívka vykonat, aby si zasloužila jeho pohled.

v. 847-850

(...) „Kromě, poviemť v téj hodině,

žeť ju vědě v jednéj vině.

Tět jiej nelžě jinak zbýti,

nežť ji musí vodú smýti.“⁶⁰

⁵⁹ *Život svaté Kateřiny*, 1999, str. 28.

⁶⁰ Tamtéž, str. 33.

Zajímavý a důležitý je motiv vody. Dívka nechápala, o jaké vině mluví a jak by se dala smýt vodou. Kristus tím samozřejmě myslel svěcenou vodu a křest, při kterém dochází k duchovní očistě a přijetí křesťanské víry. Proto opět navštívila poustevníka, který ji seznámil s křesťanskou vírou a provedl křest.

Motiv vody se objevuje také v legendách o svaté Ludmile. Když chtěli Ludmilino tělo pohřbít v bazilice, která nebyla posvěcená, opakovaně se v jámě objevovala voda. Motiv vody zde může značit stejný význam, jako tomu bylo v příběhu svaté Kateřiny. Voda, jakožto symbol křtu, se objevovala právě do doby, kdy byla basilika posvěcena.

Ve druhém vidění v nádherně zdobené síni došlo k zasnoubení Kateřiny s Kristem. Její nastávající je v tomto vidění zpodobňován jako lidský, milující ženich, který své nevěstě zpívá svatební píseň.

Kateřina na Kristova milá slova odpovídá rovněž písní.

v. 1082-1092

<p>(...) a říká: „<i>Juž nevěstú slovu chotě, jenžto mne nezměnil, svým mě prstencem obvěnil, po němžto sem srdcem vadla. Mně viac jiného zrcadla netřeba, neb mój chot dražší</i></p>	<p><i>všeho světa i najkraší jest, v němž já byt zriedla mého chci mieti ustavičného, srdcem k němu jsúc na věky, vždy všem zlým zlostem na prieky.</i>“⁶¹</p>
--	---

Pro vyjádření Kateřinina obdivu a lásky užil autor v písni motiv zrcadla. Pro Kateřinu se Kristus stává obrazem, vzorem všeho dokonalého, k čemu chce navždy vzhlízet. Tento motiv je nejen důkazem „dokončení“ Kateřininy konverze, ale také jistým posunem v jejím vnitřním vývoji. Vzhledem k pochvalným slovům, která sama o sobě vedla ve chvíli, kdy se rozhodla neprodat se za „obyčejného“ muže, je možné vyslovit domněnku, že bývala dokonalým obrazem sama sobě. Zásnubami však byla zlomena její hrdost a pýcha, a zároveň naplněna její touha po dokonalém ženichovi.

⁶¹Život svaté Kateřiny, str. 40-41.

Motiv Krista jakožto milence se objevil už ve 12. století, kdy svatý Bernard zapojoval tematiku dvorských románů do svých kázání.⁶² V českém prostředí se první dochované užití tohoto motivu objevuje u dominikána Koldy z Koldic.⁶³

Pokud bychom vyjádřili Kateřininu konverzi na základě rozdělení motivů dle Loflanda a Skonvda, uvedených v úvodu této kapitoly, přiřadili bychom její touhu k sebekonverzi a dvě vidění k mystické konverzi.

6.2 UČENCI

Císař povolal padesát učenců, kteří měli za úkol přeargumentovat Kateřinu a odvést ji tak od křesťanské víry. Sami učenci byli překvapeni, proč jich císař povolal tolik. Byli přesvědčeni, že by dívku dokázal přehádat i jen jeden z nich. Hyperbola počtu učenců umocňuje především Kateřininu moudrost a oddanost Bohu. Pokud bychom se zaměřili na číselnou symboliku, 50. žalm⁶⁴ obsahuje obžalobu z hříchu.⁶⁵ Bůh chce soudit ty, kteří porušují jeho smlouvu. Kateřina v podstatě obžalovala padesát učenců z toho, že žijí v hříchu, a snažila se je přivést na křesťanskou víru. Lze tedy připustit možnou souvislost počtu učenců se zmíněnou symbolikou čísla.

Motiv disputace je typický pro kateřinské legendy. Oproti dvěma latinským předlohám učinil autor jisté změny. V první řadě upravil obsáhlost řečí obou stran. Čtyři Kateřinininy výstupy jsou na rozdíl od čtyř námitek učenců značně obsírné. Vypuštěním výčtu antických filosofů (zmíněn jen Aristoteles) či zjednodušením teologických argumentů usnadnil pochopení a vnímání básně.⁶⁶ Pře je vedena zejména v přímé řeči, což napomáhá k živější a dramatictější formě působení na recipienta díla.⁶⁷ Tyto změny měly samozřejmě vliv na výsledný účel disputace. Odborníci, kteří se legendou zabývali, dospěli k názoru, že hlavním účelem disputace bylo působení na posluchače, kterým bylo

⁶² THOMAS, 2005, str. 148.

⁶³ MARTÍNKOVÁ, Dana (ed.). *Mystické traktáty. O statečném rytíři. O nebeských příbytcích*. Praha: Oikoymenh, 1997.

⁶⁴ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. 8. vyd., (1. opr. vyd.). Praha: Česká biblická společnost, 2001, str. 704.

⁶⁵ BECKER, 2007, str. 217.

⁶⁶ ŠKARKA, 1986, str. 134.

⁶⁷ THOMAS, 2005, str. 154.

dílo určeno. Konkrétně uvádějí souvislost s nařízeními arcibiskupa Arnošta z Pardubic, která měla seznamovat věřící se základními články víry, které jsou obsaženy v apoštolském Kředu, aby tak uchránili její čistotu před ohrožením v podobě kacířských nauk. Tuto teorii podporuje i podoba disputace, v níž učenci s Kateřinou příliš nepolemizují, ale spíše žádají o vysvětlení.⁶⁸ Obdobné pasáže se nacházejí například v legendě o sv. Dorotě, o 10 000 rytířích, o sv. Jiří, o sv. Margaretě či v brněnském Umučení sv. Kateřiny. I pasáže v těchto legendách mají souvislost se zmíněnými nařízeními.⁶⁹ Vzhledem k tomu, že byla svatá Kateřina díky svému teologickému věhlasu ve středověku uctívána jako patronka univerzit,⁷⁰ je možné se domnívat, že jedním z důvodů autorova výběru tématu bylo úspěšné splnění již zmíněného účelu díla.

Disputace se objevuje už v *Legendě moravsko-panonské o sv. Cyrilovi*, který vedl dlouhou debatu s židy. Jednalo se o náboženskou disputaci, ve které svatý Cyril argumentoval především citováním z Písma svatého. V rozpravě nakonec zvítězil, židé uznali, že křesťanská víra je ta pravá a nechali se pokřtít.

Před disputacemi Kateřina žádala Boha, aby jí pomohl najít správná slova, kterými by se moudrým učencům ubránila. Také prosila, aby jim její řeč pomohla poznat pravdu a uvěřit v Ježíše Krista. Nato se jí v cele zjevil archanděl Michael s poselstvím, že její prosba byla vyslyšena.

Kateřina vedla proti učencům čtyři řeči. Jak již bylo řečeno, učenci se dožadovali spíše vysvětlení. Debata se nenesla v duchu výhrůžek či urážek, učenci měli naopak zájem dozvědět se pravdu, probíhala tedy debata na úrovni.

V první řeči Kateřina prozradila, proč se zřekla pohanského bludu i učení mistrů, které se jí na školách dostalo.

⁶⁸ *Legenda o svaté Kateřině*, 1988, předmluva Jana LEHÁRA, str. 17.

⁶⁹ LEHÁR, Jan. *Nejstarší česká epika: Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy*. Praha: Vyšehrad, 1983, str. 177-178.

⁷⁰ THOMAS, 2005, str. 154.

v. 1711-1714

*Neb to mohu směle řeci,
ež v těch múdroštiech nic nenie
toho, pro něž by spasenie
mohla jmiati ktorá dušě.⁷¹*

Také vyprávěla o zrození Ježíše Krista z čisté Panny, aby mohl jako člověk lidi vykoupit. Mistři žádali vysvětlení, proč se někdo tak mocný zrodil na svět jako člověk, navíc z čisté Panny a proč se nechal umuěit.

Kateřina učence pokárala, že jsou tak neznalí. Citovala proroctví věštkyně Sibyly, která ve vidění spatřila Boha v náruěi matky. Potě podrobně vypravuje o prvních lidech v ráji, o způsobu Božího zrození, o jeho ukřižování i z mrtvých vstání.

Třetí řeěí Kateřina odpovídala na dotaz mistrů, kam se Bůh poděl, když vstal z mrtvých. Říkala, že přikázal apoštolům po světě kázat víru a křtít. Potě vstoupil do nebe a na světě místo sebe ponechal tělo a svatou krev, aby si lidé pamatovali muka, která pro ně podstoupil. Každý zemřelý pak musí vstát z mrtvých a zpovídat se před ním ze svých hříchů.

Uěenci nechápali, proč musí být každý po smrti ještě souzen, proč nestaěí být buď spasen, nebo zavržen.

v. 2063-2073

*(...) proč jest Adam slul člověk
a my takež všickni po něm.
To sě tak vykládá o něm,
ež zde zlo měl v této liti
a tam věk u věěnéj byti.
Protož by tak dušě byla*

*viec tam, jakž by těla zbyla,
nebyla by dokonaná,
nebo ona jmá zde za pána
tělo u Božiem obraze,
jehož dle tělu blazě.⁷²*

Pojmenování „člověk“ je zde vysvětleno pomocí slovní hříchky, kdy psané *czlowyck* bylo interpretováno jako spojení slov *zlo* a *věk*.⁷³

⁷¹ *Život svatě Kateřiny*, 1999, str. 60.

⁷² Tamtěž, str. 71.

Pokud tedy na zemi sloužily tělo a duše společně správně, odměnou jim bude, že nedojde k jejich rozdělení. Tak lze docílit věčné radosti. Kateřina po těchto slovech učence vyzývá, aby se vzdali svého bludu, zamysleli se nad jejími slovy a přijali víru v Krista.

Moudří učenci zůstali stát zahanbeni, žádný z nich nebyl schopen říci proti Kateřině řeči ani slovo. Obrátili se k víře v Krista a přijali mučednickou smrt.

Motiv disputace se v díle objevil, i když v mnohem menším rozsahu, už dříve. Jednalo se o Kateřininu debatu s císařem před tím, když přijel do Alexandrie bojovat proti křesťanům. Dívka se jej snažila přesvědčit, že žije v bludu a že jediným pravým bohem je Kristus. Maxencius zbledl a nevěděl, co krásné panně odpovědět. Nechal ji tedy vsadit do vězení.

6.3 CÍSAŘOVNA A PORFYRIUS

Císařovna věděla o všem, co se dívce stalo. Přesto, že byla pohankou, hnala ji zvědavost a touha dozvědět se, proč je dívka ochotna snášet tolik bolesti a utrpení. Věděla, že by ji Maxencius potrestal smrtí, kdyby se vzepřela jeho nařízení a s dívkou se setkala. Navzdory tomu požádala Porfyria o pomoc.

Když společně přišli do Kateřininy cely, oslnila je velká záře. Z toho úžasu oba před světicí poklekli. Svěřila jim, že je oba Bůh volá do svého domu. Andělé mazali krásné dívce rány hojivými mastmi. Kateřina vzala korunu z hlavy jednoho z andělů a dala ji královně na hlavu. Přitom jí zvěstovala, co ji čeká:

v. 2575-2579
 (...) a řkúc: „Zvěstujit' po právu,
 jakž mně svědší má věhlasa,
 ež ty od tohoto časa
 třetí den těžkých muk dojdeš,
 po nichž u věčnú radost pójdeš.“⁷⁴

⁷³ VILIKOVSKÝ, 1948, str. 20.

⁷⁴ Život svaté Kateřiny, str. 87.

Po tom, co v cele viděli a slyšeli, byli plni radosti a odvahy. Jejich konverze byla podobného rázu jako ta Kateřinina. Nejprve je hnala touha a zvědavost, přesvědčení pak byli mystickým viděním.

6.4 DVĚ STĚ RYTÍŘŮ A LIDÉ OKOLO CÍSAŘE

Porfyra se druhý den rytíři vyptávali, kde v noci byl. Řekl, že není nutné, aby o tom věděli. Radil jim, aby i navzdory císařovým hrozbám uvěřili v Boha, který vše stvořil a má moc nad vším. Po Porfyrově řeči se dvě stě rytířů vzdalo svého bludu a obrátilo se ke Kristovi. Křesťanská víra tedy již nebyla šířena jen světicí.

Když Porfyrius pohřbil tělo císařovny, přiznal se Maxenciovi ke křesťanské víře. Císaře to velice rozčílilo a svolal radu, aby mu pomohli odvést Porfyria od nové víry. Však jediná rada, které se mu dostalo, byla, aby i on sešel z bludné víry a aby také uvěřil v Krista. Císařovi rádci uvěřili a byli ochotni pro Krista obětovat život.

6.5 SROVNÁNÍ MOTIVŮ KONVERZE S VYBRANÝMI LEGENDAMI

6.5.1 FUIT

Ludmila vyrůstala jako pohanka, která se často oddávala uctívání model. Její manžel Bořivoj byl rovněž pohanem. Konverze manželů je v legendě *Fuit* popsána jen jedinou větou: *Když tak oba žili pospolu, z božího pokynu a přání byvše přivedeni k lítosti a přijali očistu svatého křtu a s nimi zároveň i jejich poddaný lid.*⁷⁵ Po jejich křtu se lépe dařilo i celému knížectví.

Ludmila velmi litovala, že tak dlouho žila v bludu. Snažila se tedy být prospěšnou pro všechny, pomáhala například chudým, nemocným, sirotkům i vdovám. Protože vynikala tolika přednostmi, zaměřil ďábel své zlé síly proti ní. Pomyslným nástrojem mu byla Ludmilina snacha Drahomiř, která se chtěla zbavit své tchyně, aby mohla vládnout. Motiv ďábla působícího na lidské jednání není v hagiografické tvorbě ojedinělý. Účelem motivu je zdůraznění toho, že lidé nejsou těmi, kdo se snaží potlačovat křesťanskou víru.

⁷⁵ CHALOUPECKÝ, Václav. *Na úsvitu křesťanství: z naší literární tvorby doby románské v století 9.-13.* V Praze: Evropský literární klub, 1942, str. 60-61.

6.5.2 ŽIVOT SVATÉHO VOJTĚCHA

Dle legendy Bruna z Querfurtu nebyli Vojtěchovi rodiče příliš zbožnými lidmi. Když ale jejich malý chlapec dostal horečku, položili ho na oltář Panny Marie a prosili, aby byl zachráněn pro službu boží. Chlapce pak svěřili do rukou kněží, aby ho naučili základům vědění. Později byl prvním biskupem Adalbertem biřmován, a to dokonce podruhé.⁷⁶

Jinak je Vojtěchův příběh vyprávěn v *Legendě auree* Jakuba de Voragine. Ten uvádí, že Vojtěchovi rodiče byli řádnými křesťany, od malička byl vzděláván v křesťanské víře a sám se pak pilně věnoval studiu. O nemoci a prosbě za uzdravení není v této verzi ani zmínka, stejně tak legenda neuvádí dvojí biřmování.⁷⁷

V Brunově legendě je Vojtěchovo chování popisováno zcela odlišně. Chlapec se prý bujně oddával světským rozkoším. Zlom v jeho životě nastal ve chvíli, kdy umíral biskup Dětmar. *A jestli je to tak, jak se proslýchalo, vyznal zoufalým hlasem okolostojícím, že ho černí nečistí duchové nezadržitelně unášejí do pekla. Vojtěch byl tehdy přítomen mezi těmi, kdo přihlíželi jeho posledním okamžikům a slyšeli slova umírajícího. A jak sám později doznal v klášteře opatovi, ten pohled ho naplnil velikou hrůzou a uvedl na cestu spásy.*⁷⁸ Jedná se tedy o konverzi z jakéhosi „úleku“, když spatřil, co ho mohlo potkat, pokud by dál žil bujarým světským životem.

6.5.3 LEGENDA O SVATÉM PROKOPU

Na rozdíl od Kateřiny byl Prokop od mládí znalý Boha, dokonce studoval na Vyšehradě, kde se vzdělával v náboženské nauce. Na studiích vynikal, byl velmi pokorný a vyvaroval se bujarosti. Byl zvolen kanovníkem u sv. Petra.

Prokop však o takovou poctu vůbec nestál. Vzdal se svého pozemského života, dokonce opustil manželku a přátele, aby mohl žít v ústraní. Odešel k řece Sázavě a žil jako poustevník. Prokopovo jednání jakožto křesťana bylo zcela odlišné od Kateřinina. Svěťice sice neupustila od způsobu svého života, ale zato učila své poddané křesťanské víře.

⁷⁶ BRUNO Z QUERFURTU. *Život svatého Vojtěcha: legenda Nascitur purpureus flos*. Praha: Zvon, 1997, str. 135: První biřmování proběhlo v době, kdy se biskup při svých cestách zastavil v Libici a udělil zdejším chlapcům svátost biřmování.

⁷⁷ DE VORAGINE, Jakub. *Legenda aurea*. Praha: Vyšehrad, 1998, str. 407.

⁷⁸ BRUNO Z QUERFURTU, 1997, str. 25.

7 HYPERBOLIZACE UTRPENÍ

Mučednická smrt měla pro světce zásadní význam. Byla totiž zárukou a přesvědčivým důkazem jejich svatosti. Proto světci nemají z násilné smrti pro Krista strach, ale naopak po takovém ukončení života touží. Dalo by se dokonce říci, že mučednické smrti je kladen větší význam než odříkavému způsobu života světců – nemučedníků.⁷⁹

Smrti světce zpravidla předchází utrpení v podobě mučení. Častou formou mučení je například bičování, pálení hořícími loučemi či zavěšení a následné bití. Snášením takovýchto muk dává světec najevo svoji oddanost Bohu, stálost ve víře, ale i sílu křesťanské víry jako takovou.

Světčova smrt by měla být doprovázena prolitím krve. Z tohoto důvodu například svatá Ludmila prosila své vrahy, aby ji stáli. Ti jí však mučednickou smrt prolitím krve nedopřáli, ale uškrtili ji provazem. Ani v případě smrti svaté Kateřiny nedošlo k prolití krve v pravém slova smyslu.⁸⁰

7.1 KATEŘINA

Kateřinino tělesné utrpení nastalo ve chvíli, kdy zvítězila v disputaci nad padesáti pohanskými mistry, které tak přivedla ke křesťanské víře. Císař nakázal bičování, pro které dal vyrobit zvláštní biče.

v. 2253-2260

*Každý bič ten tři batohy
skruté vlásením jmějieše
a na každém konci bieše
uzel zavázán polovem.*

*A ti uzli pak olovem
biechu chytrně obliti
a v těch olóvciech zality
jehelné udice silné, (...)⁸¹*

Sluhové svlékli Kateřinu donaha a začali její mladé bílé tělo bičovat. Jak již bylo řečeno, bičování světce nebylo výjimečným trestem, a tak se jeho popis vyskytuje v řadě

⁷⁹ HOŠNA, Jiří. *Kníže Václav v obrazu legend*. Praha: Univerzita Karlova, 1986, str. 86.

⁸⁰ Více viz kapitola 8.1.

⁸¹ *Život svaté Kateřiny*, 1999, str. 77.

legend. Autor Života svaté Kateřiny však průběh této scény popisuje detailními podrobnostmi, a to až naturalistickou formou.

v. 2263-2270

<i>(...) až kde batoh kóži celú</i>	<i>až pak v tom uzlovém loži</i>
<i>ostavil, to pak zkaziechu</i>	<i>udice sě zavadieše,</i>
<i>uzlové, již proraziechu</i>	<i>a to maso vysadieše,</i>
<i>tu nevinnú žádnú kóži,</i>	<i>bolestivě derúc zasě. (...)⁸²</i>

v. 2367-2374

<i>Ty sě žalostivé přietě</i>	<i>tu jě i s plťí vytrhniechu,</i>
<i>chvějjechu po jejie pleci,</i>	<i>pak zvěžením jdúce zasě</i>
<i>a kdež ti bičové mecí,</i>	<i>ostaniechu jí u mase,</i>
<i>mezi ně sě zapletiechu,</i>	<i>v němž sě skrze krev bleskniechu.⁸³</i>

Při bičování Kateřinino tělo šestkrát změní barvu.⁸⁴ Tvůrce díla tak propojil výjev brutálního násilí s představou projevů milostných citů. Tato scéna vrcholí přirovnáním Krista a Kateřiny k příběhu o Tristanovi a Isoldě, kteří se do sebe zamilovali poté, co omylem vypili nápoj lásky. V legendě se Isolda stává symbolem Kateřiny, Tristan symbolem Krista a symbolickým nápojem lásky je působení Ducha svatého, víra a zaslíbení se Kristu.⁸⁵

Jelikož andělé zahojili Kateřininy rány, poručil císař svým poddaným, aby pro dívku vymysleli co nejurputnější muka. Sestrojili čtyři kola, která pobili ostrými železnými hřeby a spřáhli přes kladku tak, že se páry kol točily proti sobě. Nástroj působil hrůzným dojmem.

⁸² *Život svaté Kateřiny*, 1999, str. 77.

⁸³ Tamtéž, str. 80-81.

⁸⁴ Podrobněji viz kapitola 5.

⁸⁵ VÁŽNÝ a HRABÁK, 1959, str. 103.

v. 2793-2802

*To vše, což mezi ně vrhli,
to ti hřebové roztrhli
na sě do najmenšie skřítý.
Nebyl člověk tak lýtý,
by to vida stál nepláče.*

*By všech najrúčejšie ptáče
mezi ta kola vlečalo,
to by bylo z nich tak málo
mohlo utéci s životem, (...)⁸⁶*

Není tedy divu, že se Kateřina při pohledu na stroj modlila k Bohu a prosila jej, aby ji takové smrti ušetřil.

Podobný nástroj se objevuje i v příběhu o svatém Jiří. Autor však blíže nepopisuje podobu nástroje – kola a ani přesný důvod, proč se rozlomilo. Kolo je zmíněno v *Legendě auree* Jakuba de Voragine pouze jedním souvětím:

Nazítří dal Jiřího položit na kolo, kolem něhož byly nastaveny dvojsečné meče, avšak kolo se okamžitě zlomilo a Jiřímu se nic nestalo.⁸⁷

Nakonec dal císař Kateřině setnout hlavu. Před popravou prosila světice Boha, aby pomohl křesťanům, kteří skrze vzpomínku na ni budou prosit o pomoc v těžkých dobách. Podobnou prosbu vyslovila například i svatá Markéta. Kateřinina řeč však obsahovala jeden specifický motiv. Připojila také prosbu, aby Bůh od zlého uchraňoval ty, kteří budou vlastnit nějakou písemnost či vyobrazení jejího utrpení. Jedná se o neobvyklý, v legendě opakovaný motiv z oblasti výtvarného umění, jež nemá oporu ve dvou nám známých latinských pramenech. Může se jednat o podnět k rozvíjení kateřinského kultu, který byl právě v této době Karlem IV. velmi oblíbeným a šířeným.

7.2 CÍSAŘOVNA

Poté, co hrom rozbil kola a zabil čtyři tisíce pohanů, se císařovna svému muži vzepřela. Snažila se ho přesvědčit o velké moci křesťanského Boha. Císař se rozčílil

⁸⁶ *Život svaté Kateřiny*, 1999, str. 94.

⁸⁷ DE VORAGINE, 1998, str. 149.

a přísahal na svého boha Batoma, že jí dá setnout hlavu a maso pohodit zvěři, pokud se neodvrátí od křesťanské víry. Císařovna však byla ochotna pro svého Boha zemřít.

Když ji sluhové vedli před město na muka, prosila Kateřinu, aby se za ni přimluvila u Krista. Dívka ji uklidnila, že se dočká věčné radosti a že ji Kristus k sobě přijme.

Také výjev smrti císařovny byl popsán značně naturalisticky.

v. 3015-3028

<i>Podlé svého zlého nřavu</i>	<i>jakž nuzně z těla vydřechu,</i>
<i>obnaživše ji i szuchu</i>	<i>tak jiej potom hlavu stěchu</i>
<i>a jejé prsi pronznuchu</i>	<i>mečem, a jejie dušice</i>
<i>od kostí ostrými kostny,</i>	<i>pro muku téj děvice</i>
<i>jakž byl kázał ciesař zloštný,</i>	<i>i skrže ty šťastné muky</i>
<i>i vřvěšichu na dva křsy.</i>	<i>k Bohu v nebeské proluky</i>
<i>Tu pak ty králověj prsi</i>	<i>jako andělíček brče.⁸⁸</i>

Porfyrius s několika dalšími křesťany pomazal mastmi všechny rány na císařovnině těle a pochoval ji do země. Pro křesťana je smrt počátkem nového života. Při pohřbu je tělo uctíváno a ukládáno do země jako „semeno pro vzkříšení“.⁸⁹

7.3 PORFYRIUS A RYTÍŘI

Ani Porfyrius a rytíři se po pohřbení císařovnina těla a po přiznání se ke křesťanské víře nevyhnuli hněvu krutého Maxencia, který nařídil jejich okamžitou popravu.

v. 3143-3150

<i>I káza před město vésti</i>	<i>aby jim všem setnúc hlavy,</i>
<i>ten panský zbuor nemalečký,</i>	<i>pak jich těla bez odvlaky</i>
<i>Porfyr a i tyto všecky</i>	<i>vezmúc, metali u mláky</i>
<i>rytieře věrněj postavy,</i>	<i>ruozno psóm, aby jě snědli.⁹⁰</i>

⁸⁸ *Život svatě Kateřiny*, 1999, str. 101.

⁸⁹ LURKER, 2005, str. 384-385.

⁹⁰ *Život svatě Kateřiny*, 1999, str. 105.

8 PODOBY ZÁZRAKŮ

Přestože existence světce jako takového nastává až po jeho smrti, legendy mají snahu zobrazovat je jako hrdiny již za jejich života. V legendách můžeme tedy nalézt nadpřirozené skutky, které se staly za života světce, ale i takové, které se odehrávají až po jeho smrti.

Zázraky mají pro legendu zásadní význam, poněvadž jsou brány jako důkazy svatosti a jsou zohledňovány i při kanonizačním procesu. To ovšem neznamená, že zázraky svatost utvářejí. Jejich úkolem je pouze ji dosvědčit, neboť bez nich by postrádala záruku světcovy nadpřirozené moci a síly.⁹¹

Pokud bychom uvažovali o tom, jak doba, ve které legenda vzniká, ovlivňuje počet zázraků a jejich ztvárnění, *v zásadě platí, ...že čím je legenda mladší, tím větším arzenálem zázraků oplývá a tím jsou její zázraky velkolepější.*⁹²

Jednou z obvyklých podob zázraků ve středověkých legendách jsou ty, které provede Bůh na přímlyvu světce. Schopnost uzdravení vážně nemocných či chromých lidí také není v hagiografické literatuře výjimkou. Posmrtné zázraky pak mívají souvislost především s ostatky světce.

8.1 KATEŘINA

Kateřinin příběh je přímo protkán různými zázraky, které se v hojné míře děly již za jejího života.

Prvními zázraky, které se v Kateřinině životě udály, jsou dvě vidění. Skrze první vidění se seznamuje s Pannou Marií a Kristem, který je zde zobrazen ještě jako dítě v náruči své matky, a dozvídá se, co má udělat, aby mohla Kristovi pohlédnout do tváře. Ve druhém vidění se s Kristem, nyní již vyobrazeným jako dospělý muž, zasnoubí. Dostává od něj zasnubní prsten, který jí i po procitnutí zůstává ležet v dlaní. V latinské předloze se Kristus v roli snoubence zjevuje stále v podobě malého dítěte. Tuto skutečnost autor

⁹¹ HOŠNA, 1986, str. 95.

⁹² NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, str. 38.

legendy pozměnil, aby tak docílil reálnější a také logičtější představy Krista jako ženicha světice.⁹³

Jedná se tedy o dva zázraky, které jsou zcela zásadní pro Kateřinin život. Přijetí křesťanské víry a boj za ni ovlivnil i vnitřní vývoj světice.

Dalším zázrakem je mystické zjevení archanděla Michaela, který dívce zvěstoval, že Bůh její prosbu o pomoc při disputaci vyslyšel. Kateřina tím získala více odvahy, dokonce se na spor s učenci začala těšit.

Zázrakem je také šestero barev objevujících se na Kateřině bičovaném těle.⁹⁴

Motiv andělů, kteří se za doprovodu nádherné záře objevili v Kateřinině cele a léčili její rány, není v hagiografické literatuře ojedinělý. Podobný motiv nacházíme například v legendě o svaté Dorotě, kterou andělé po devět dní ve vězení živili. Po mučení byla uzdravena samým Bohem. Takový motiv má představovat odměnu za stálost ve víře a reprezentovat důkaz Kristovy moci.

Když měla být Kateřina vystavena hrozivému mučení mezi koly s ostrými hřeby, prosila Boha, aby ji ušetřil takové smrti. Žádala, aby poslal anděla, který by ta kola rozrazil a dal tak najevo přihlížejícím pohanům Boží moc a obrátil je na křesťanskou víru. Prosba byla ihned vyslyšena, z nebe se snesl anděl a mocným, prudkým hromem kola zničil. Třísky z nich usmrtily čtyři tisíce pohanů stojících kolem. Účel hyperbolizovaného počtu pohanů zasažených touto ranou spočívá v hyperbolizaci Boží msty za útrapy a strasti, které dosud musela Kateřina od pohanů snášet.

Chvíli před popravou se stane zázrak, jehož aktérem je sám Kristus. Kateřina vznáší k Bohu prosbu, aby pomohl všem, kteří si na ni vzpomenu a jejím jménem požádají o pomoc v těžkých dobách. V tu chvíli k ní promluvil sám Kristus. Vyslyšel její prosbu a byl připraven ji k sobě přijmout.

Po Kateřinině mučednické smrti se staly tři zázraky. První z nich souvisí přímo se smrtí světice. Když jí kat sťal hlavu, vytékalo z její šíje místo krve mléko. Vzhledem k tomu,

⁹³ ŠKARKA, 1986, str. 135.

⁹⁴ Podrobněji viz kapitola 5.

že u mučednické smrti je žádoucí prolítí krve, jedná se zde o hyperbolu Kateřininy čistoty a nevinnosti. Mléko je také symbolem spásy a nesmrtelnosti.⁹⁵

Tělo světice pak přenesli andělé na horu Sinaj, kde ji pochovali. Motiv andělů přenášejících tělo není v legendistice příliš častý. Obvykle bývá tělo přemístováno duchovními, jinými světci nebo postavami, které jsou odpovědné za události ve světcově životě. Tak tomu bylo kupříkladu v legendě o svatém Václavu, jehož tělo nechal přenést do Chrámu svatého Víta jeho vrah, bratr Boleslav. Obdobný příklad nacházíme v legendě o svaté Ludmile, ve které nechal ostatky světice přenést Ludmilin příbuzný, její vnuk Václav.⁹⁶

Poslední zázrak týkající se Kateřiny je léčivý olej, jež neustále prýští z jejího hrobu i z kostí. Olej je v mnoha kulturách nositelem jakýchsi zvláštních sil a léčebných účinků. Pomazání olejem je jedním z rituálů křtu, při kterém olej propůjčuje duchovní sílu a symbolizuje tak Ducha svatého, jež je jejím dárce.⁹⁷

8.2 UČENCI

V legendě nacházíme jediný zázrak, který přímo nesouvisel se světicí. Stal se při mučednické smrti učenců, kterým císař nechal svázat ruce a nohy a dal je upálit. Oheň jim však nijak neublížil, naopak vypadali, jako by spali.

⁹⁵ RULÍŠEK, 2006, heslo: Mléko.

⁹⁶ Je pravděpodobné, že o translaci ostatků stáli především duchovní. Legendisté připisováním zásluh významné postavě dodávají příběhu hlubší podtext.

⁹⁷ LURKER, 2005, str. 347 a 244.

ZÁVĚR

V práci byla přiblížena historie odborného zkoumání staročeské legendy *Život svaté Kateřiny*. Největší pozornost přitahovala dvě nepůvodní místa, pro která se odborníci snažili najít prameny. Určování původních zdrojů děl starší literatury není snadným úkolem, jelikož nikdy nelze vyloučit existenci pramene, který se do dnešní doby nedochoval. Rovněž je třeba brát v potaz možnost vlastní autorovy iniciativy a tvorby. Při zkoumání *Života svaté Kateřiny* bylo vzato v úvahu několik teorií, které vycházely nejen z tradičních způsobů práce středověkého autora, ale byly vysloveny i poněkud neatřelé domněnky o možné autorově inspiraci. Žádnou z teorií však nelze z výše uvedených důvodů stoprocentně potvrdit.

Pro bližší rozbor díla byly vybrány některé výrazné a významné motivy, konkrétně se jednalo o symboliku barev, motivy konverze, hyperbolizaci utrpení a podoby zázraků. Tyto motivy jsou typické a důležité pro jakoukoli legendu, avšak způsob, jakým je užil autor staročeské kateřinské legendy, je pozoruhodný a ne příliš obvyklý.

Scéna bičování přitahovala pozornost nejen proto, že neměla svoji předlohu ve dvou známých pramenech, ale především díky symbolice barev, která je pro tuto scénu stěžejní. Odborníci se na významu barevné symboliky této scény neshodují. Přestože převládá názor, že symboliky je v díle užito dle konvenčně zažitých významů dvorské milostné lyriky, jejich výklady barev se liší. Každý totiž uvažuje o jiných významových příznamech, které by mohly opodstatnění barvy v díle představovat.

Pokusila jsem se nastínit jiný pohled na významy barev v této scéně. Uvažovala jsem, že by barvy mohly v daném pořadí symbolizovat Kateřinin život, vývoj. Zelená by tedy byla symbolem pro Kateřinin život coby pohanky, za který se nyní stydí, a zároveň schopnost její proměny na křesťanku. Bílá by byla znamením křtu, díky němuž se očistila a stala se křesťankou. Lásku, pro kterou je nutné podstoupit úskalí, by představovala červená barva. Černá barva by pak symbolizovala předchozí barvou zvěstovaná muka. Modrá ve významu stálosti a věrnosti by znamenala přetrpění mučení pro víru. Poslední zlatá barva by mohla představovat odměnu v podobě svatozáře, které se dívka za její oddanost později dostane.

Symboliku barev v díle nacházíme i mimo scénu bičování. Opakovaně se objevuje kombinace bílé a zlaté, pak bílé a červené. Autor legendy použil také v kombinaci s barvami symboliku dvou květin – lilie a růže. O skrytém významu barev se uvažovalo také v souvislosti s výzdobou síně, ve které došlo k zasnubám Kateřiny a Krista. Tato teorie však naráží na problematiku barevných variant jednotlivých kamenů. Nádherně zdobená síň je druhým nepůvodním místem, pro které byla hledána předloha. Uvažovalo se o literárních předlohách, ale také o možné inspiraci stavbami té doby. Dle mého názoru se nemuselo jednat o konkrétní popis konkrétního místa, ale o prezentaci Krista jako mocného vládce a o zdůraznění důležitosti a výjimečnosti okamžiku zasnub. Zároveň by účelem mohlo být upozornění na výtvarné umění. Takový náznak se už v díle vyskytuje, a to v podobě opakovaného motivu *deščky*.

Kateřinina konverze je oproti některým jiným kateřinským legendám líčena dosti obšírně. Autorově pozornosti neunikají ani motivy vnitřního života světice. O tom svědčí touha, která se stala prvotním motivem pro poznání víry. Pro legendu je typická Kateřinina disputace s padesáti pohanskými mistry, jejíž prostřednictvím je obrátí ke křesťanské víře. Upravená podoba a rozsah disputace souvisí pravděpodobně s nařízením Arnošta z Pardubic, která měla seznamovat se základními články víry. Kateřina přivede k víře dokonce i císařovnu a rytíře Porfyria.

Utrpení je v díle hyperbolizováno až naturalistickou formou, a to nejen v případě mučení světice. Kateřinino utrpení je hyperbolizováno také propojením výjevu brutálního násilí s významy barev, jež se mění na těle světice během bičování.

Většina zázraků, jež jsou v legendě popisovány, se stala ještě za života světice. Významnou roli v nich hrají andělé, kteří jako poslové reprezentují Kristovu moc a vůli. Jejich význam v legendě graduje ve chvíli, kdy odnášejí tělo světice na horu Sinaj. K translaci tedy dochází neobvyklým způsobem – „vyšší mocí“.

RESUMÉ

The topic of the bachelor thesis is an old Bohemian rhymed legend The Life of st. Catherine. At first, the history of specialized research of the work is presented. The main task of the research was to determine the author and also the determination of the sources which the author could have possibly used. Opinions about two possible inspirations of two different places which are not present in any two known sources were summarised. The next part of the thesis is concentrated on the analysis of motives, which are, according to our opinion, important for the work. The motives used are motives of colour symbolism, conversion, hyperbole exaggeration of torment and the form of miracles. Individual motives were presented with pieces of the Old Bohemian version of the text which we later tried to analyse. We tried to come up with our own interpretation of colours in the scene of Catherine's whipping. To make the motives of conversion used in this piece of work more clear we mentioned motives of conversion from other chosen legends.

SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ**Použitá literatura**

BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Vyd. 2. Přeložil Petr PATOČKA. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-284-3.

BOUŠKA, Vladimír a KOUŘIMSKÝ, Jiří. *Atlas drahých kamenů*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogická knihovna, 1985.

BRUNO Z QUERFURTU. *Život svatého Vojtěcha: legenda Nascitur purpureus flos*. Praha: Zvon, 1997. ISBN 8071131857.

ČERNÝ, Václav. *Labuť je divný pták...* Praha: Mladá fronta, 1999.

DE VORAGINE, Jakub. *Legenda aurea*. Praha: Vyšehrad, 1998. ISBN 80-7021-272-1.

DLOUHÁ, Markéta. *Symbolika barev ve středověku*. In: Kuděj: časopis pro kulturní dějiny, 2001, roč. 3, č. 1-2, s. 14-36.

HOŠNA, Jiří. *Kníže Václav v obrazu legend*. Praha: Univerzita Karlova, 1986.

HRABÁK, Josef. *Legenda o sv. Kateřině*. V Praze: Melantrich, 1941.

CHALOUPECKÝ, Václav. *Na úsvitu křesťanství: z naší literární tvorby doby románské v století 9.-13.* V Praze: Evropský literární klub, 1942.

LEHÁR, Jan. *Nejstarší česká epika: Dalimilova kronika, Alexandreida, první veršované legendy*. Praha: Vyšehrad, 1983.

LURKER, Manfred. *Slovník symbolů*. Praha: Knižní klub, 2005. ISBN 80-242-1588-8.

MARTÍNKOVÁ, Dana (ed.). *Mystické traktáty. O statečném rytíři. O nebeských příbytcích*. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-55-0.

MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury. 4[díl] S-Ž, svazek I S-T, Dodatky k LČL 1-3, A-Ř: osobnosti, díla, instituce*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1670-6.

MOCNÁ, Dagmar, PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

NECHUTOVÁ, Jana. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-305-1.

PETRŮ, Eduard. *Vzdálené hlasy: studie o starší české literatuře*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-162-1.

PETRŮ, Eduard. *Zašifrovaná skutečnost: deset otázek a odpovědí na obranu literární medievalistiky*. Ostrava: Profil, 1972.

RULÍŠEK, Hynek. *Postavy, atributy, symboly: slovník křesťanské ikonografie*. 2., upr. vyd. České Budějovice: Karmášek, 2006. ISBN 80-239-7434-3.

ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986.

THOMAS, Alfred. *Čechy královny Anny: česká literatura a společnost v letech 1310-1420*. Brno: Host, 2005. ISBN 80-7294-132-1.

VÁŽNÝ, Václav a HRABÁK, Josef, ed. *Dvě legendy z doby Karlovy*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959.

VILIKOVSKÝ, Jan. *Písemnictví českého středověku*. Praha: Universum, 1948.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih: český ekumenický překlad. 8. vyd., (1. opr. vyd.). Praha: Česká biblická společnost, 2001. ISBN 80-85810-29-8.

Legenda o svaté Kateřině. 2. vyd. Přeložil Jiří PELÁN. Praha: Odeon, 1988. Světová četba (Odeon).

Život svaté Kateřiny. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-327-4.

Internetové zdroje

Vokabulář webový: Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny. *Vokabulář webový* [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, 2016 [cit. 2016-11-15]. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz>

Slovo a smysl: Časopis pro mezioborová bohemistická studia. *Můj milý je běloskvoucí i červený. K literárním předlohám Života svaté Kateřiny* [online]. Praha: Ústav české literatury a literární vědy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2006 [cit. 2016-11-20]. Dostupné z: <http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/100>

Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. *Antikultovní hnutí: Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství* [online]. Brno: Ústav religionistiky FF MU, 1996 [cit. 2017-01-16]. Dostupné z: <http://digilib.phil.muni.cz/>

